

TALLÓZÁS

Demokratikus iparvezetés

(Lupta de clasă, 1970. 7.)

Szocialista nemzetgazdaságunk gyors ütemű fejlesztése, az iparosítási politika az utóbbi két évtizedben a termelőerők alakulásában minőségi ugrást eredményezett, s szükségszerűen megkövetelte a vezetési formák és módszerek tökéletesítését — írja átfogó tanulmányában Mihail Florescu, a Gazdasági Tanács alelnöke. Miután a hazai kis-, közép- és nagyvállalatok részarányáról ad statisztikai képet, arra utal, hogy a tudományos-műszaki forradalom megteremtette a társadalom termelési alapjának eddig elképzelhetetlenül nagyarányú fejlesztését elősegítő anyagi feltételeket. Ez egyben forradalmasította általában a nemzetgazdaság és különösen az ágazatok, iparvállalatok szervezésével, tervezésével és vezetésével kapcsolatos nézeteket. A korszerű ipar előtt álló problémák bonyolultsága, valamint a szocialista demokrácia általános fejlődése megköveteli a túlzott centralizmus elemeinek kiküszöbölését, a központi vezetés és tervezés elveinek helyes összeegyeztetését az alapegységek döntési jogainak kiszélesítésével, önállóságuk, autonómiájuk fokozásával. Ez elősegíti az alsófokú szervek és termelőegységek kezdeményező szellemének kibontakozását, felelősségérzetük növekedését.

A szerző ismerteti, hogy ezeknek az elveknek gyakorlatba ültetése véget a párt és az állam vezető szervei széles körű tevékenységet fejtettek ki. E nemcsak gyakorlati, hanem elméleti jelentőségű tevékenység során — szocialista társadalmunk sokoldalú fejlesztésének megfelelően — kidolgozták a szocialista demokrácia további kiszélesítésének alapelveit is.

A nemzetgazdaság és a társadalom szervezésének és vezetésének új formáit az egész nép részvételével állapítják meg, de e tekintetben nem elégséges az intézkedéseket csupán törvénykezés útján kidolgozni — hangsúlyozza a szerző. Mindenekelőtt az szükséges, hogy a vonatkozó törvényes előírásokat a vezető funkcióban levők ismerjék, de ezen túlmenően a dolgozó tömegek is. Nem kevésbé kívánatos, hogy a gazdasági és társadalmi szférában egyaránt konkrét intézkedések

Szabályozzák az elvek gyakorlati alkalmazását.

Nemzetgazdasági tevékenységünk tökéletesítésének széles körű programja az alapegységek átszervezéséből indult ki. A pártvezetőség és a Minisztertanács 1968 áprilisában jóváhagyta a vállalatok és az állami gazdasági szervezetek igazgató bizottságainak megszervezésére vonatkozó határozatot. E bizottságoknak — mint a kollektív vezetés szerveinek — megalakítása rövid idő alatt hatékonyan bizonyult a termelés szervezésében, az anyagi és pénzeszközökkel való gazdálkodásban, minden egység gazdasági eredményei és az egész nemzetgazdaság növekvő fejlődése tekintetében. Az igazgató bizottság működési elve azon alapszik, hogy e szervnek döntési joga van, a vállalat vezetésével és műszaki, gazdasági, társadalmi szervezésével kapcsolatosan határozatokat hoz. Az igazgató bizottság elnöke a vállalat igazgatója. Határozathozatalkor a tagok kétharmadának kell jelen lennie; ha pedig véleménykülönbség keletkezik az igazgató és a tagok között, a vitás kérdésben a közvetlenül felettes szerv dönt.

Mihail Florescu példákkal szemlélteti, hogy a kollektív munka elvének bevezetése helyenként nehézségekbe ütközött. Ennek egyik oka, hogy a káderek gyakran nem voltak képesek megszabadulni az egyszemélyi vezetés beidegzettségétől. Ilyen körülmények között az igazgató bizottságok nem tölthették be a kollektív vezetés szerepét. Más esetekben pedig nem értették meg, hogy az igazgató bizottság döntésre jogosult, s nem egyszerűen tanácskozó szerv. Az is előfordult, hogy a bizottságok jelentéktelen ügyekkel bíbelődtek, holott fontos gazdasági, műszaki problémákkal kellett volna foglalkozniuk.

A gazdasági vezetés demokratizálásának útján újabb lépést jelent az alkalmazottak közgyűlésének intézményesítése. Ily módon a munkásosztály, a szakemberek cselekvően részt vehetnek a nemzetgazdasági szervezésben és vezetésben. A termelés összpontosítása nagy egységekbe az ipari fővállalatok létesítése révén valósult meg. Ezzel elsősorban az ipari egységek termelő tevékenységének hatékonyságát kívánták fokozni. Egyben szerepet játszott az a szempont is, hogy a korszerű ipar igényeinek megfelelően elősegítsék a vállalatok szakosítását és együttműködését. Ugyanakkor megszűntek a gazdasági jellegű minisztériumok vezérgazgatóságai. Így kiküszöbölődnek az elkerülhetetlenül bürokratikus elemeket szülő közbeeső láncszemek.

A kollektív vezetés elvének további kiterjesztését látja a szerző abban is, hogy a Nagy Nemzetgyűlés tavaly megszavazta a minisztériumok és más központi szervezetek mellett működő kollégiumok létesítésére vonatkozó törvényt.

A bürokratizmus problémái

(Kortárs, 1970. 7.)

Korunkban a társadalom igazgatásában, illetve irányításában — a magántulajdont megőrző társadalmakban éppúgy, mint az azt megszüntetőekben — egyre nagyobb szerepet kapnak a szakapparátusok, s hatásuk a társadalmi élet mind szélcsebb területeire terjed ki — írja Hegedüs András *A bürokratizmus mint a szakigazgatás szociálpatológiája* című mélyreható tanulmányában. S a gondolatmenetet továbbfűzve leszögezi: „Ügy tűnik, a fejlődő társadalmakban az irányítási funkciók teljesítése egyre inkább megköveteli, hogy olyanok foglalkozzanak vele, akik ehhez megfelelő szakértelemmel rendelkeznek, s ezt a tevékenységüket élethivatásszerűen és főállásban végzik, vagyis ehhez kötődik az adott strukturális társadalomban kialakult egzisztenciájuk.“

További fejtegetései során a szerző megállapítja: „A bürokratizmus forrása... rendszerint nem más, mint valamely, a szakirányítási apparátusokban az eredményes működéshez szükséges tulajdonság túlhajtása vagy kiterjesztése olyan dimenziókra, amelyekben ez már nemcsak hogy nem szükségszerű, hanem egyenesen zavaró hatást gyakorol; s így az, amit racionalizmus szült, irracionalizmust eredményez, s ami eredendően arra volt hivatva, hogy a hatékonyságot szolgálja, az eredménytelen működés forrásává válik. Az ilyesfajta mérték nem ismerést különösen jól lehet szemléltetni a hierarchia, illetve a hierarchizálódás problémájával, amely legalábbis a hatalom, az alá- és fölérendeltségi viszonyok dimenziójában elválaszthatatlanul összekötődik a szakirányítási apparátusok kialakulásával és létezésével.“

A hierarchizálódást Hegedüs András nem tekinti valamiféle véletlenszerű vagy éppen negatív jelenségnek. Szerinte e folyamatot szükségszerűvé tette a szakirányítási és igazgatási apparátusok hatékonyságra törekvése, a fegyelem megszilárdításának követelménye, s ez alá- és fölérendeltségi viszonyok kialakulása nélkül egyszerűen elképzelhetetlennek tűnt. A probléma tehát nem a hierarchi-

zálódás szükségessége, hanem az, hogy egyes szervezetekben nem haladja-e meg a hatékonyság igényelte optimális mértéket, másrészt pedig, hogy a szükségesnek ítélt szint milyen negatív hatással van az emberre, illetve az emberek közötti viszonyokra.

Ehhez a szerző társadalomlélektani szempontból is figyelemre méltó reflexiókat fűz. „A túlzott hierarchizálódásnak egyik szembevetendő jegye az ügyfél lelketlen lekezelése, amely voltaképpen nem más, mint az igazgatásban kialakuló, a bürokratikus függőségi rendszert tükröző szemléletmód kivetítése a külső társadalomra, amely szerint az ügyfél valamiféle külsőséges, idegen, alacsonyabban álló lény, sőt esetleg egyenesen rosszakaratú személy, akinek az igazgatás, mint az össztársadalom által ráruházott hatalom birtokosa, hierarchikusan mindenképpen felette áll. A misztifikált társadalmi érdek az egyes tisztviselő gondolkodásában legtöbbször nagyobb erő, mint az istentől felszentelt király vagy valamiféle tőkés részvénytársaság, s ez most a szocialista társadalomban társul a hierarchikus hely által nyújtott, részben képzelt, részben valódi presztízzsel. S hogy még groteszkebb és ellentmondásosabb legyen a helyzet, a származékos hatalomnak ez az abszolutizálása és hierarchizálása sokszor jobban eltölti a hierarchia alsó, mint felsőbb szintjein állókat, ez előbbiek mintegy az ügyféllel akarják kárpótolni magukat azért, hogy magán az igazgatási rendszeren belül nincs érdemleges döntési lehetőségük. Így jelenik meg a beosztottakkal kegyetlenkedő őrmester vagy az ügyféllel gorombáskodó portás.

Ennek a viszonyoknak különös esete az, amikor az ügyfél *ügyféli minőségben* nem egyszerűen állampolgár, hanem olyan valaki, aki egy másik szervezet hierarchikus rendjében meghatározott helyet foglal el, és éppen ezért partnerségi kapcsolatra tarthat számot, mert munkaköri presztízst és a másik hivatal valamilyen oknál fogva nem hagyhatja figyelmen kívül. Rendkívül bonyolult mechanizmus működik itt, amely az ilyesfajta igények egy részét teljesen figyelmen kívül hagyja, másokat viszont tolerál, és az az eset sem ritka, amikor bekövetkezik a »felülértékelés«, s az ügyfél egyszerre úgy érzi, hogy már nem is partner, »egy az egyenlők között«, hanem valamilyen különleges hatalommal megáldott személy, akinek minden vágya a másik szervezetben is parancs.“

Ebben a helyzetben az emberek rendszerint még a hivatalok, a munkahelyek világát tekintve is sokdimenziós világban

találják magukat. Az idevágó fejtegetéseket zárva Hegedüs annak a reményének ad kifejezést, hogy éppen a sokdimenzióosság végül is csökkenti a hierarchizálódás szerepét, s megteremti a személyiséggé fejlődött embernek hierarchizálódhatatlanságát.

Nők a társadalmi termelésben

(*Viața economică*, 1970. 28.)

Marx szerint a nők részvétele a társadalmi termelésben: felszabadulásuk alapvető feltétele — írja cikkében Ana Gluovacov. Történelmi fejlődésében tanulmányozva a jelenséget, Marx és Lenin megállapítják, hogy a nők részvétele a társadalmi termelésben — noha sokrétű és ellentmondó velejárói vannak — objektív és visszafordíthatatlan folyamat. Jelenleg az emberiség a gazdasági és társadalmi fejlődésért harcol. Ezért fokozódik a törekvés az erőforrások — beleértve a munkaerőforrást is — minél hatékonyabb értékesítésére. Közismert, hogy a nők csaknem a felét alkotják a világ munkaerőforrásának.

E gondolatmenetet folytatva a szerző hangsúlyozza, hogy a tudományos-műszaki forradalom tág teret biztosított a női munkaerő számára. A korszerű technika, különösképpen az automatizálás bevezetése utat nyitott a nők előtt olyan foglalkozások felé, amelyek a múltban nehéz fizikai munkát igényeltek. A műszaki haladás szükségessé tette a dolgozók kulturális és szakmai színvonalának emelését. Ezzel összefüggésben nagy jelentőségre tett szert a nők általános és szakképzésének megszervezése. Ez ugyanis számos társadalmi-történelmi ok miatt lényegesen elmaradt a férfiak hasonló felkészítésétől. Az UNESCO évkönyvének adatai szerint az érettségizett nők száma 1950—1964 között 283%-kal emelkedett. Romániában az 1968—1969-es tanévben a lányok az egyetemi hallgatók 46,9%-át adták, 29%-át a műszaki, 74,8%-át a gazdasági és 81,7%-át a pedagógiai iskolák tanulóinak.

Számos demográfiai tanulmány bizonyítja, hogy az általános és szakmai iskolát végzett nők arányszáma különösen a fiatalabb korcsoportokban nagyobb, mint a férfiaké. A statisztikai elemzések azt mutatják, hogy a fejlődés még korántsem fejeződött be. Ugyancsak a tudományos-műszaki forradalom nyomán bekövetkezett változások hatására a családi háztartásban végzett munka egyre csökkenő jelentőségű a nők tevékenységében. Szám-

tan szociológiai vizsgálódás hangsúlyozza, hogy ma már egyre több nő a szakmai munkában nem csupán a családi költségvetést kiegészítő jövedelmi forrást lát, hanem élethivatást.

A nők foglalkoztatásának részarányát az egyes országokban érdekes számadatokkal szemlélteti a szerző. Így például a Szovjetunióban 1967-ben az összes foglalkoztatottak 50%-a nő volt, a többi európai szocialista országban ez az arány 1969-ben 33—48% között váltakozott. Hazánkban 1969-ben a foglalkoztatott nők arányszáma a munkaképes női népességben tavaly 46,9% volt. E tekintetben a fejlettség magas szintjén álló országok közé tartozunk. Az Egyesült Államokban, Franciaországban, Angliában, az NSZK-ban, Japánban, Kanadában emelkedett az alkalmazásban levő nők száma, s 1967-ben az összes foglalkoztatottakéhoz viszonyítva 33—37% között ingadozott.

A nőket több ok készíteti munkavállalásra, ezek közül azonban leglényegesebb a gazdasági szükségletekkel kapcsolatos. Ismeretes, hogy a munkavállaló nők között sok az özvegy, egyedülálló anya, elvált vagy hajadon. Az NSZK-ban 1967-es adatok szerint a dolgozó nők egyötöde ezekbe a kategóriákba sorolható. Másfél millió alkalmazotti státusban levő amerikai nő egyedülálló vagy családfenntartó. A kapitalista országokban elég nagy azoknak a dolgozó fiatal lányoknak a száma, akik anyagi okok miatt kénytelenek voltak lemondani tanulmányaik folytatásáról.

Szociológiai szempontból nem kevésbé figyelemre méltó jelenség, hogy a foglalkoztatott női népességben belül — mind a szocialista, mind a kapitalista országokban — növekszik a férjezett nők részaránya. Kanadában például számukat 1969-ben 52%-ra becsülték. Az 1966-os népszámlálás adatai szerint nálunk ez az arány 75,1%.

A mai lengyel szociológia

(*Perspectives polonaises*, 1970. 6.)

A háború utáni lengyel szociológiában 1956-ban bekövetkezett „nagy ugrás” nyomán kialakultak azok az intézményes formák, amelyek elősegítik e diszciplína fejlődését — írja tanulmányában Władysław Markiewicz.

Lengyelországban a szociológiai kutatók hálózata eléggé összetett. A főszerep az egyetemi tanár és docens nagyszámú tudós (egyetemi tanár és docens) tevékenykedik. Az egyetemi kutatóközpontok szer-

kezete nem egyöntetű: a varsói és poznaí egyetemeknek 1969-ben létesített szociológiai intézetük van; a lódzi és a krakkói egyetemen szociológiai tanszék-csoportok működnek, amelyek minden bizonnyal intézetté alakulnak majd át; a többi egyetemen szintén van szociológiai tanszék. A gazdasági, műszaki, pedagógiai főiskolákon is létesültek szociológiai tanszékek és kutatóközpontok. A hálózat másik nagy szektorát a lengyel Tudományos Akadémia alkotja. Társadalomtudományi osztályán belül működik a filozófiai és szociológiai intézet, amely egyike Európa legnagyobb ilyen szerű létesítményeinek. Jan Szczeplanski professzor vezette szociológiai részlege Varsóban és a vidéki fiókoknál több mint száz tudományos munkatársat foglalkoztat. A kutatási hálózat harmadik, viszonylag kevésbé kifejlődött része a minisztériumok hatáskörébe tartozó intézetekből áll.

A szerző a továbbiakban ismerteti a szociológiai kutatások tematikáját. Az elméleti és metodológiai kutatásokkal kapcsolatban rámutat, hogy Lengyelországban néhány év óta a humántudományok tárgykörében elig jelennek meg elméleti és módszertani művek. Ellentétben az empirikus kutatásokkal — amelyeket mindig könnyebb beilleszteni valamilyen kutatási tervbe — a társadalmi fejlődés elméletére alapozott szintetikus munkák nem szülehetnek meg rendszerre. Ezeket sajtószerű szellemi rátermettség, nagy képzettség, a filozófiai és társadalomelmélet fejlődésének kedvező politikai légkörből eredő társaslélektani serkentések hívják életre.

A tanulmányíró aránylag bőven foglalkozik az újraterlelt nyugati országrészen folyó nagyarányú szociológiai kutatások ismertetésével. Szerinte nem véletlen, hogy a lengyel szociológusok figyelmük már kezdettől fogva a vidék felé irányul. Tudni kell ugyanis, hogy e terület olyan tömegméretű népmozgalom színhelyévé vált, amilyenre Európa leg-

újabbkori történelmében nincs példa. A háború befejezése előtt ötmillió menekült hagyta el ezt az országrészt; a régi lakosságból mindössze kétmillió német maradt itt, akik 1946 és 1948 között a potsdami egyezmények értelmében kitelepültek. E kiürült és lerombolt vidéket az elmúlt huszonöt év alatt hallatlanul gyors ütemben hozták helyre és népesítették be. Ma nyolc és félmillió ember él itt. A lakosság fele már itt született fiatalokból és gyerekekből áll. A más-más vidékről ide-származott, különböző szokású, eltérő kulturális színvonalon álló emberek sokadalma lakik itt együtt. Erthető, ha a sokrétű társadalmi jelenségek valósággal vonzzák a szociológusokat.

Markiewicz rámutat, hogy a munka-, ipar- és üzemszociológiai kutatások főleg 1956 után lendültek fel. A szociológusok rendszeresen kezdték tanulmányozni a mezőgazdaságon kívüli munka problémáit, az iparvállalatot mint társadalmi képződményt, az ipar hatását a kis és nagy társadalmi csoportok fejlődésére. A kutatók hamar felismerték, hogy a lengyel viszonyok között elengedhetlenül fontos egy eredeti, külső befolyásoktól független kutatási modell kidolgozása. Ez az óvatos elhatárolódás azonban nem merre és dogmatikus. Egyszerűen arról van szó, hogy a munkaszociológiai kutatások során elkerüljék a nyugati, főleg amerikai vizsgálódások alapelveinek szolgai utánzását.

A munkaszociológiai kutatásokkal párhuzamosan a szociológusok a társadalmi szerkezet átalakulásait is vizsgálják. Figyelemre méltóak a falvakon bekövetkezett társadalmi változásokkal kapcsolatos kutatások is. Egy szociológus csoport szívesen kutatja a „paraszt-munkás” jelenséget. A modern kultúra és a szabadidő-gazdálkodás szintén fontos témája a szociológiai kutatásoknak. Az utóbbi években megszorodtak a nemzeti kérdést tárgyaló tudományos művek.

